

הצרעת כעונש גם על חטאים אחרים

על אף הדעה המקובלת, כי הצרעת תבוא כעונש על חטא "לשון הרע"¹ – אין זו קביעה מוחלטת וחד-משמעית. מתוך עיון במדרשי חז"ל עולה, כי ישנם חטאים נוספים, שבעטים תבוא מחלה זו.²

במדרש תדשא (פרק ט"ז) שנינו: "על שלוש עבירות הצרעת נדבקה לבריות: מקנאת הבל, מחמדת עושר, מגובה את עצמו".³ בערכין ט"ז, ע"א אומר רבי שמואל בר נחמני בשם רבי יוחנן: "על שבעה דברים נגעים באים: על לשון הרע, על שפיכות דמים, ועל שבעת שוא, ועל גילוי עריות, ועל גסות הרוח, ועל הגזל ועל צרות העין". בויקרא רבה (מצרע, י"ז, ג) שנינו: "על עשרה דברים נגעים באים: על עבודה זרה, על גילוי עריות, שפיכות דמים, חילול השם, ברכת השם, הגזל את הרבים, גזל את שאינו שלו, ועל גסי הרוח, ועל לשון הרע ועל עין הרע", ובבבבב רבה (נשא, ז', ה) מוסר רבי יהודה הלוי בשם רבי שלום כי "על אחד עשר דברים הצרעת באה: על קללת השם, על גילוי עריות, על שפיכות דמים, ועל האומר על חבירו דבר שאין בו, ועל גסות הרוח, ועל הנכנס בתחום שאינו שלו, ועל לשון שקר, ועל הגניבות, ועל שבעת שקר, ועל המחלל שם שמים, ועל עבודה זרה".⁴ נוספה שם דעת רבי יצחק האומר, גם "על עין הרע", ודעת רבותינו האומרים: "על מי שמנאץ בדברי תורה".

פרט לכך ישנה צרעת, שאינה תגובה על חטא החוטא עצמו, אלא על חטא שחטאו הוריו. חז"ל עמדו, לדוגמה, על הקשר שבין "אשה כי תזרע וילדה זכר" לבין "אדם כי יהיה בעור בשרו נגע צרעת", ושאלו: "וכי מה ענין זה לזה"? ורבי תנחום בר חנילאי השיב: "משל לחמורה, שרעת ונכות (שהייתה במרעה ונכוותה), ויצא בנה כווי, מי גרם לולד שיצא כווי?

1. ראה את מאמרי: "דעת חז"ל על הצרעת כעונש על "לשון הרע" שמעתין 121-122, שנה ל"ב (ניסן תשנ"ה), עמ' 108-113, ו"שמעתין" 123-124, שנה ל"ג (אלול-חשוון תשנ"ו), עמ' 34-37.
2. אין זה מעניינו של מאמר זה להציג את כל הצרעות שהיו בעבר בישראל. הרצה יוכל להשלים את הפרטים בכוחות עצמו. ראה: בבבבב רבה נשא, ז', ד, בשם רבי יהודה ב"ר סימון, שבני ישראל לקו במדבר בצרעת בעקבות מעשה העגל, ולפיכך נאמר למשה: "וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש", ורבותינו אמרו שם, שהצרעת באה עליהם בגין מעשה המתאוננים. וראה במגילה י"ב, ע"ב, שושתי נענשה בצרעת. כן ראה את דברי הי' לדוד בשמואל ב' ז', יד: "אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן, אשר בהעותו והוכחתו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם", ובתהלים ל"ט, יא-יב: "הסר מעלי נגעד, מתגרת ידך אני כליתי, בתוכחות על עון יסרת איש".
3. בהמשך מדרש זה נאמר: "לפיכך גזר המקום על המצורע שיהיו בגדיו פרומים – כנגד חמדת העושר, וכנגד הגאווה – יקרא עצמו 'טמא', וכנגד קנאת הבל – 'בדד ישב מחוץ למחנה' כמנוחה". במדרש זה לא מובאת כל אסמכתא או ביסוס מקראי לשלושת החטאים הללו כגורמי צרעת, אך אפשר ומדרש זה רואה בתהלים ל"ט, שבו מוזכרים "נגעים", מקור לדעתו. בפרק זה מופיעה המילה "הבל" שלוש פעמים: "הנה טפחות נתת ימי וחלדי כאין נגד, אך כל הבל כל אדם ניצב סלה", "אך בצלם יתהלך איש אך הבל יהמיון יצבור ולא ידע מי אספם" ו"בתוכחות על עון יסרת איש ותמס כעש חמודו אך הבל כל אדם סלה". ונראה, כי בעל המדרש ראה בפסוק הראשון את "המגביה עצמו", בשני – את "קנאת הבל" ובשלישי – את "חמדת העושר".
4. השווה לרשימת האחד עשר, שבתנחומא מצורע ד'. שם מופיעה רשימה שונה במקצת מזו: על עבודה זרה, על חילול השם, על גילוי עריות, גניבות, לשון הרע, המעיד עדות שקר, על הדין המקלקל את הדין, על שבעת שוא, על הנכנס בתחום שאינו שלו, על החושב מחשבות שקר, על המשלח מדינים בין אחים". והשווה רשימה זו לרשימה המופיעה בתנחומא בובער, עמ' 48 סעיף י' ותמצא שינויים נוספים.

שנכווית אמו⁵! כך – מי גרם לולד שיהיה מצורע? אמו, שלא שמרה ימי נידתה" (ויקרא רבה, ט"ו, ה).

כמעשה חז"ל במדרש זה – כך מעשיהם במרבית רשימות החטאים דלעיל. להוציא את צרעת משה, את צרעת מרים ואת צרעת גיחזי, המשמשות אסמכתאות מקראיות ברורות לחטא זה או אחר – משתמשים חז"ל בסמיכות פרשיות, בגזירה שווה ובתרגומן של מילים לביסוס הרשימות דלעיל.

אולם ישנו סיפור מקראי אחד, המשמש אסמכתא לאחד החוטאים שברשימות דלעיל, אך המקורות חלוקים ביניהם לאילו מהם. כוונתנו לסיפור צרעת עוזיה מלך יהודה, שבו מוצגת הצרעת בצורה ברורה כעונש. על מעשהו של מלך זה מסופר כך:

"וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל בה' אלוקיו, ויבוא אל היכל ה' להקטיר על מזבח הקטרת. ויבא אחריו עזריהו הכהן ועמו הכהנים לה' שמונים בני חיל. ויעמדו על עוזיה המלך ויאמרו לו: לא לך עוזיהו להקטיר לה', כי לכהנים בני אהרן המקדשים להקטיר. צא מן המקדש כי מעלת, ולא לך לכבוד מה' אלוקים. ויזעף עוזיהו ובידו מקטרת להקטיר, ובזעפן עם הכהנים והצרעת זרחה במצחו לפני הכהנים בבית ה' מעל למזבח הקטרת. ויפן אליו עזריהו כהן הראש וכל הכהנים והנה הוא מצורע במצחו, ויבהילוהו משם, וגם הוא נדחף לצאת, כי נגעו ה'. ויהי עוזיהו המלך מצורע עד יום מותו, וישב בבית החפשיית מצורע כי נגזר מבית ה'" (דברי הימים ב', כ"ו, טז-כא)⁶.

עתה נשאלת השאלה, בשל מה נענש עוזיהו בצרעת: האם בשל העובדה, כי "גבה לבו עד להשחית" ומכאן מתבקשת המסקנה, כי הצרעת באה על חטא "גסות הרוח", או בשל העובדה, כי נכנס לתחום שאינו שלו ועמד להקטיר קטורת על אף שלא היה כהן, כפי שכהני המקדש העירו לו: "לא לך עוזיהו להקטיר לה', כי לכהנים בני אהרן המקדשים להקטיר"? כאמור, חלוקים חכמינו בדעתם בקביעה זו.⁷ בספרא, מצורע, ה', ז, ובערכין ט"ז, ע"א נקבע על סמך סיפור זה, כי הצרעת באה על "גסות רוח"⁸, ואילו במדבר רבה ז',

5. וראה, שם, משל אחר מפיו של רבי אבין.
6. במקבילה, שבמלכים ב', ט"ו, ה נאמרו הפרטים הבאים בלבד: "וינגע ה' את המלך ויהי מצורע עד יום מותו וישב בבית החפשיית".
7. על אף חילוקי דעות אלו, קבעו חז"ל קביעה נוספת, שצרעת עוזיה באה לממש את קללת דוד ליואב. דוד קילל, כידוע, את יואב לאחר שזה רצח את אבנר. הוא אמר: "יחולו על ראש יואב ועל כל בית אביו, ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע ומתזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם" (שמואל ב' ג', כט), ועל כך אמר רב: "כל קללות שקילל דוד את יואב נתקיימו בזרעו של דוד... מצורע מעוזיהו" (סנהדרין מ"ח, ע"ב). וראה את המקבילות בירושלמי קידושין פ"א, ה"ז; במדבר רבה, מסעי, כ"ג, יא; בתנחומא, מסעי, י"ב, ובמדרש שמואל כ"ה, ג.
8. כך גם במקבילה שבויקרא רבה י"ז, ג; בתנחומא, מצורע, ג; ובאבות דרבי נתן נוסחה א' פרק ט'. וראה בספרי במדבר (מהדורת הורוויץ פיסקה צ"ט), שעוזיה לא התכוון לכבוד עצמו: "ומה עוזיה המלך, שלא נתכוון ליטול לו גדולה, בשביל כבוד עצמו אלא בשביל כבוד קונו נענש – המתכוון ליטול לו גדולה בשביל כבוד עצמו ולא בשביל קונו על אחת כמה וכמה". והשווה לדברי רש"י בדברי הימים, שם, טז: "שאמר, נאה למלך לשרת למלך הכבוד", וחטאו, לדעת רש"י, לא היה אלא בשגגה.

ה' נקבע על סמך אותו סיפור, כי היא באה על "הנכנס בתחום שאינו שלי"⁹ ואילו "גסות רוח" נלמדת מנעמן,¹⁰ "שהיתה רוחו גסה מפני שהיה גבור חילי".¹¹

נמצאת למד, כי הצרעת מהווה עונש על חטאים שונים¹² ולא דווקא על "לשון הרע" בלבד. ועדיין יש מקום לדון על הקשר שבין הצרעת לחטאים אלה ועל מציאותה של "מידה כנגד מידה" במישור ענישה זה.

9. כך גם במקבילה שבתנחומא מצורע ד', ובובער עמי ע"ה, ובתנחומא צו, י"ג. במקור אחרון זה נאמר, שעונש הצרעת על חטא זה כבר רמזו בשולי פרשת קורח (במדבר י"ז, ה). שם נאמר: "ולא יהיה כקורח וכעדויו", דהיינו: בבליעה ובשריפה, אלא "כאשר דבר ה' ביד משה לו", דהיינו: בצרעת, וראה רש"י שם. רמז נוסף נמצא במדבר י"ח, ז. שם נאמר: "ואתה וביתך תשמרו את ההונתכם לכל דבר המזבח... והזר הקרב יומת", וראה בספורנו: "כמו שהיה לעזיזה". כך ראה ב"ויקרא רבה", תחילת "מצורע", ש"עזיזה ביקש לבזז כהונה גדולה", ובמקבילה שבילקוט שמעוני, רמז תקי"ו: "שביקש ללבוש כהונה גדולה". וראה בתנחומא, נח, י"ג, השואל: "מי גרם לעזיזה שיטעה כך?" ותשובתו: "שהיה אוהב אדמה ונטש את התורה".
10. ראה את סיפורו במלכים ב', ה.
11. הנוסח בפסוק הוא: "ונעמן איש צבא מלך ארס, היה איש גדול ונשוא פנים, כי בו נתן ה' תשועה לארס, והאיש היה גבור חיל מצורע". וראה בתנחומא תזריע, י"א, כי נעמן נצטרע "בשביל ששבה מארץ ישראל נערה קטנה".
12. אין בדתנו לדון במסגרת זו על הצרעת כמחלה הנגרמת ממעשיו הפיסיולוגיים היומיומיים של האדם, כמו אי שמירה על הגיינה וכיוצא באלה. ראה: בפסחים קי"ב, ע"ב. רשימת מעשים, שהם קשים ל"דבר אחר", והכוונה לצרעת; בספרא, תזריע, י', ו', את הדרשה: "מה קרחת בידי שמים אף גבחת בידי שמים", ומכאן, שננעים הבאים בידי אדם מחמת חולי – לא מטמאים; בהוריות י', ע"א. את דברי רבי שמעון, שאמר: "פרט לנגעי אונסין", ואת דברי רבא, שפירש: "פרט לנגעי רוחות", ואת דברי רב פפא, שפירש: "פרט לנגעי כשפים", ובכתובות ע"ז, ע"ב את דברי רבי יוחנן, שהסביר "מפני מה אין מצורעים בבבל".